

VALLE MAIRA

De ansjovisverkopers waren de hele dag met een zware handkar onderweg.

Ansjovis en pruiken *uit de Alpen*

De hele winter waren ze in Noord-Italië onderweg, de bergbewoners van Valle Maira. Sommigen verkochten ansjovis, anderen verzamelden haarlokken voor pruiken. Twee kleine musea in de vallei vertellen het verhaal achter de seizoensmigratie van weleer.

TEKST & FOTO'S IGNACE FERMONT

HISTORISCHE FOTO'S MUSEO DEGLI ACCIUGAI DI CELLE DI MACRA

Ze vertrokken na de oogst, Giuseppe, Ottavio, Giovanni en al die anderen uit het dorp. Gepakt en gezakt daalden ze af naar Dronero. Daar namen ze de trein naar Turijn, Milaan of een andere stad in de Povlakte. De hele winter zouden ze door het Noord-Italiaanse laagland trekken om ansjovis te verkopen. Te voet, in weer en wind. Pas in mei keerden ze naar huis terug.

Ottavio Gerardo was een van hen. "In 1947 ging ik voor het eerst naar Milaan. Ik was veertien. We deelden er met zes of zeven

een kamer, maar vaak was ik de hele week onderweg en sliep ik op hooizolders of in paardenstallen. Eén keer ging zelfs een paard met mijn schoen lopen." Ottavio vertelt het alsof het gisteren was. Hij is een van de protagonisten in de documentaire *Gli acciugai della Valle Maira* ('De ansjovisverkopers van Valle Maira'). Hoogbejaarde mannen en vrouwen vertellen er over hun leven vroeger als ansjovisverkoper in Noord-Italië. Ze zijn allemaal afkomstig uit dezelfde Alpenvallei: Valle Maira, in het westen van Piemonte, niet ver van Cuneo.

Wat bracht bergbewoners ertoe om ver van huis ansjovis te verhandelen. En waarom komen ze bijna allemaal uit dat ene dal? Geen betere plek om een antwoord te vinden dan Celle di Macra, een van de dorpen waar veel *acciugai* vandaan kwamen. Het Museo Seles, in een voormalige zeventiende-eeuwse kapel, is aan hen gewijd. Op een zonnige zondagmiddag in juli wandel ik er met Enid naartoe. Augusto Colombo verwelkomt ons met een brede glimlach. "Vroeger leefde zowat iedereen hier van de landbouw en de veeteelt, maar in de negentiende werd het steeds moeilijker om daarvan rond te komen", steekt hij van wal. "Daarom verhuisden veel mannen in de winter naar de Povlakte of Frankrijk. Ze gingen er aan de slag als bouwvakker of havenarbeider, verkochten stoffen of reisden rond als kuiper, ketellapper of zadelmaker. Meestal specialiseerden de meeste mannen in een dorp zich in hetzelfde beroep. In Celle di Macra was dat sinds ongeveer 1900 de verkoop van ansjovis."

Onderweg met kar

Augusto neemt ons mee naar het opvallendste voorwerp in het museum: een grote, demonteerbare houten kar op twee wielen. "Hiermee brachten de ansjovisverkopers hun koopwaar aan de man. Het was geen pretje om zo'n kar voort te duwen. De lading — minstens enkele vaten vol vis — was zwaar en in de grote stad raakten de smalle wielen vaak klem in de tramsporen." Zo trokken ze van dorp naar dorp, van markt naar markt. Als ambulante verkopers mochten ze niet lang op dezelfde plek blijven stilstaan, anders kregen ze een boete. "Honderden kilometers legden ze af per maand."

"Ansjovis is al heel lang een belangrijk ingrediënt in de Piemonteese keuken. Het was de vis van de armen"

Niet iedereen kon zich een eigen kar permitteren. De eerste jaren kregen de meesten er een in bruikleen van de verkoper voor wie ze werkten. Meestal was dat

iemand uit het dorp bij wie een kennis of familielid hen geïntroduceerd had. Wie genoeg gespaard had, kocht zelf een kar en ging voor eigen rekening werken. De vis kochten de verkopers bij een groothandelaar of rechtstreeks op de boot aan de Ligurische kust.

Rond 1950 verdwenen de karren uit het straatbeeld, lees ik op een van de informatieborden. Ze werden vervangen door driefielers en gemotoriseerde bakfietsen. Meer en meer vrouwen kwamen mee met hun man. Uiteindelijk vestigden veel verkopers zich definitief in de stad. Ze trokken niet langer rond, maar werden marktkramer of openden een winkel van gedroogde vis.

De rondleiding zit erop. Eén vraag hebben we nog: hoe kwamen mensen die op 150 kilometer van de zee wonen op het idee om ansjovis te gaan verkopen? "Eigenlijk weten we het niet", geeft Augusto toe. "Er zijn allerlei legendes. Zoals het verhaal van de zoutsmokkelaar die zijn lading zout verborg onder een laag ansjovis om de hoge tol op zout te omzeilen en achteraf ontdekte dat je ook met de verkoop van de vis geld kon verdienen. Anderen beweren dat verdwaalde Arabische soldaten in de late middeleeuwen

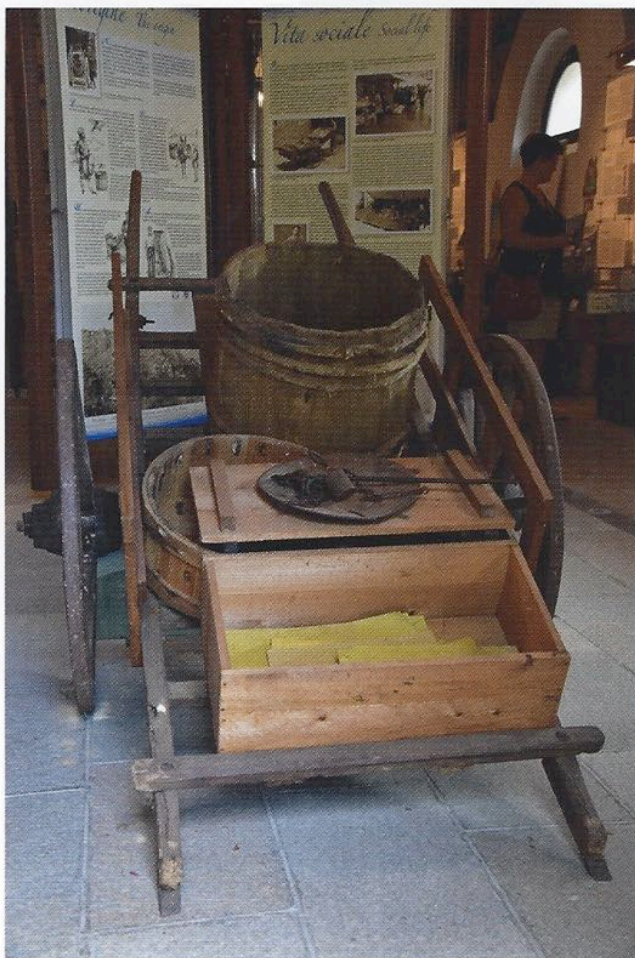
ansjovis in de vallei geïntroduceerd zouden hebben. Feit is dat ansjovis al heel lang een belangrijk ingrediënt is in de Piemonteese keuken. Het was de vis van de armen."

De harenverzamelaars van Elva

We reizen door naar San Martino Superiore, aan de overkant van de vallei. Het natuurstenen dorpje is op een uitstekende rots gebouwd en hangt als een arendsnest hoog boven de vallei. Het is wellicht de meest gefotografeerde plek van Valle Maira. De volgende morgen trekken we onze wandelschoenen aan. Augusto heeft ons verteld dat ook het nabijgelegen Elva een museum over seizoensmigratie heeft. Daar willen we naartoe. Een aangenaam muilezelpad brengt ons naar de Colle San Giovanni. Het zicht reikt ver: onder ons een diepe kloof, de Vallone d'Elva. Aan de overkant herkennen we de Rocca La Meja en de hoogvlakte van La Gardetta. En dichterbij, in het westen, rijst de Monte Chersogno op, de mooiste drieduizender van Valle Maira.

Een halfuur later wandelen we Serre binnen, het hoofddorp van de gemeente Elva. Twintig jaar geleden waren we hier al eens. Vooral de oude parochiekerk met haar prachtige interieur maakte toen indruk: het is van onder tot boven bedekt met fresco's uit het einde van de vijftiende eeuw. Het werk van een Vlaming zowaar, een zekere Hans Clemer. Verder herinneren we ons de lege straten en de verwoorde huizen.

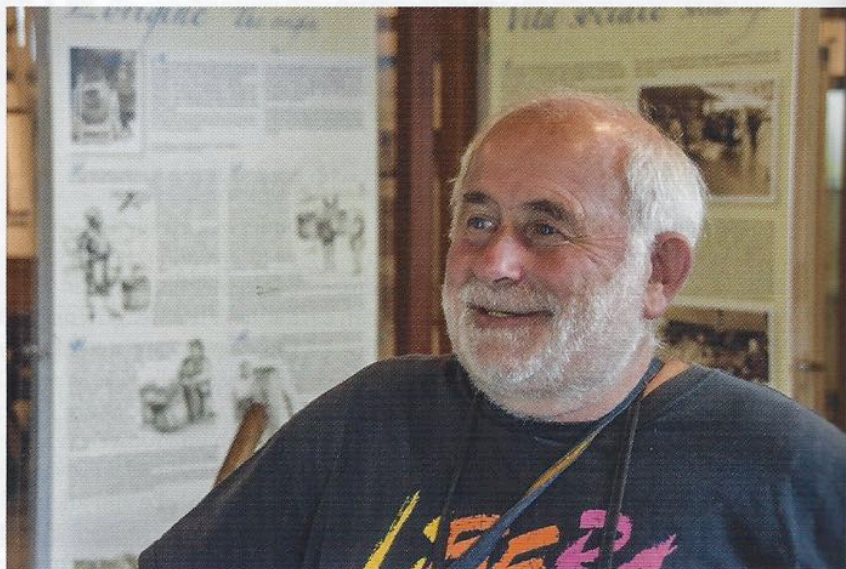
Maar het dorp lijkt weer tot leven gekomen. Veel huizen zijn opgeknapt en op een terrasje zit een tiental wandelaars en mountainbikers. Ook het Museo del Pels was er twintig jaar geleden nog niet. In het kleine

← Oude handkar in het Museo Seles.

↓ Augusto Colombo, de bezieler van het Museo Seles.

→ Het Museo Seles is ondergebracht in een voormalige kapel uit de 17de eeuw.

dorpswinkeltje krijgen we de sleutel mee. Het museumpje ligt om de hoek, in het oude Casa della Meridiana, het huis met de zonnewijzer. Twee donkere kamers met kleine raampjes en een laag plafond, het is piepklein. Aan de muren hangen vergeelde krantenknipsel en oude foto's. Haarstrengen in allerlei maten en kleuren zijn uitgestald in glazen kasten. In de tweede kamer is een atelier nagebouwd. Twee levensgrote pop-

pen zijn er aan het werk: een man gooit haarlokken in een houten bak, een vrouw is met een mesje haar aan het bewerken. Dit is het museum van de *caviè* of *pelassiers*, de harenverzamelaars van Elva. Het begon op het einde van de achttiende eeuw. Pruiken waren in de mode. Enkele seizoensarbeiders uit Elva hadden in Frankrijk gezien dat er een grote vraag was naar kwaliteitsvol hoofdhaar en kwamen op het

idee zelf haar voor pruiken te verzamelen en te verkopen. Het zou de belangrijkste bron van inkomsten worden voor veel *Elvesi*. Zodra het werk op de velden erop zat, namen de mannen afscheid van vrouw en kinderen. Gewapend met een schaar, een jutezak en een zak vol stoffen reisden ze door grote delen van Italië. Overal probeerden ze meisjes en vrouwen te overtuigen om hun mooie lange haren te laten knippen in ruil voor wat stof. Vooral in arme streken, zoals Trentino en de Veneto, waren veel vrouwen daartoe bereid. Na de winter keerden de mannen terug met een grote zak vol haar. Dan begon het werk van de vrouwen. Ze maakten de haren schoon, sorteerden ze op kleur en lengte en maakten ze klaar voor de verkoop. Pruikenmakers uit Londen, Parijs en andere Europese steden waren klant. Zelfs de witte pruiken van de Engelse lords zouden gemaakt zijn van haar uit Elva.

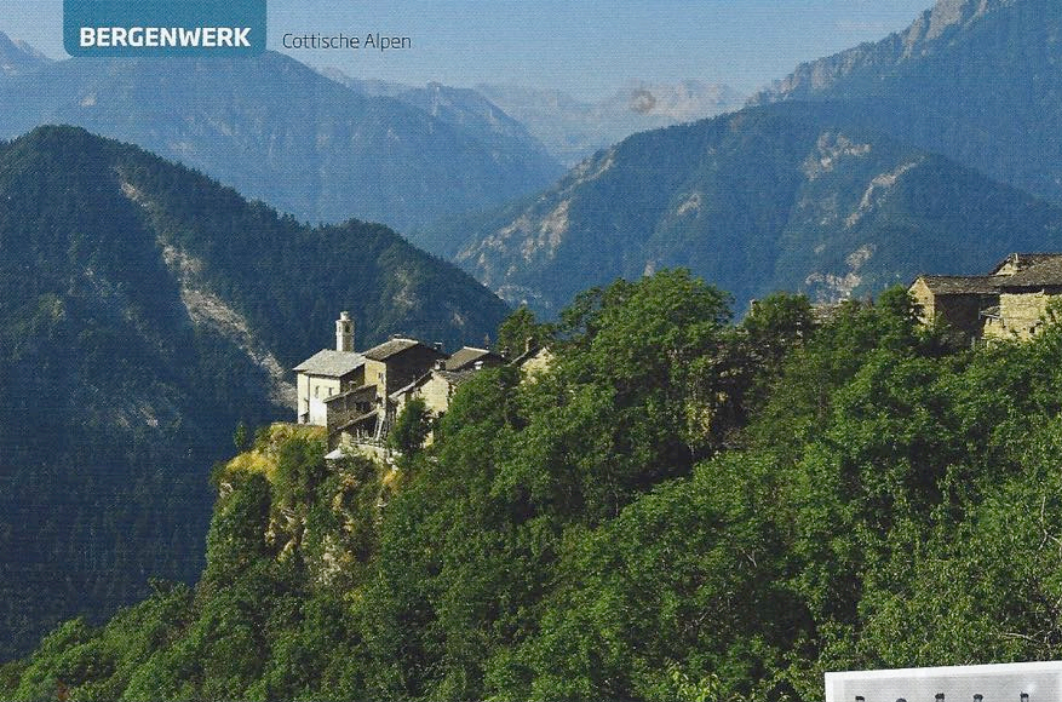

← Elk gehucht in Elva had ateliers waar vrouwen haar sorteerden en bewerkten. In het Museo del Pels is er een nagebouwd.

↗ Het Museo del Pels bevindt zich in het oude Casa della Meridiana.

↘ In de jaren 50 ruilden veel ansjovis-verkopers hun kar voor een vast kraam op de markt.

↗ San Martino Superiore, het meest gefotografeerde dorp van Valle Maira.

← De Vlaming Hans Clemer beschilde eind 15de eeuw het interieur van de kerk van Elva.

↗ Man en vrouw poseren in het Museo del Pels met haarstrengen, klaar voor de export.

↑ Pruikenmakers uit Londen, Parijs en andere steden waren klant in Elva.

Na de Tweede Wereldoorlog ging het snel bergaf met de *caviè*. De import van goedkope Aziatische pruiken van synthetisch haar deed hen de das om. Het beroep verdween. Veel inwoners keerden het dorp de rug toe en gingen elders hun geluk beproeven. In 1900 had Elva ruim 1300 inwoners. Nu zijn het er minder dan 100.

Nieuw leven

Anno 2020 lijkt het tij gekeerd. Mondjesmaat komen mensen van buitenaf in de vallei wonen. "Vaak zijn dat jonge gezinnen", zegt Sonia, onze gastvrouw in Osteria Lou Subric na het avondeten. "In het bovenste deel van de vallei hebben we nu een vijftiental kinderen, genoeg om het schooltje in Prazzo open te houden. Onlangs werd hier zelfs een baby geboren, voor het eerst sinds lang." Zelf ruil-

den Sonia en haar man Alberto met hun zoontje enkele jaren geleden de stad voor de rust van San Martino, het geboortedorp van Alberto's vader. Ze knapten het huis van de familie op en openden een eethuisje en kleine B&B. Alberto, een voormalige persfotograaf bij La Stampa, staat elke dag achter het fornuis, Sonia bekommert zich om de gasten. Een leven dat ze voor geen geld meer zouden willen missen.

De meeste inwijkelingen hebben net als Alberto een familieband met de vallei, weet Sonia. Het is een terugkeer naar de roots. Ook de oude ansjovisverkopers uit de documentaire laten Valle Maira niet los. Zoals die oude vrouw van 86 die in de documentaire zegt: "Ook al wonen we al heel lang in de stad, we blijven teruggaan naar Valle Maira. We zijn er geboren, het blijft voor altijd onze vallei." ■

BERGWIJZER

VERVOER

Valle Maira ligt in Piemonte, ten zuidwesten van Turijn. De vallei is bereikbaar met trein (Turijn–Cuneo) en bus (lijn 92, Cuneo–Roccabruna).

MUSEA

- Museo Seles – Celle di Macra, alleen zondag open.
- Museo del Pels – Elva, 's zomer dinsdag t/m zondag open.

MEER WETEN

- www.invalmaira.it
- www.vallemaira.org
- www.percorsioccitani.com (14-daagse wandelroute door Valle Maira)

➔ De documentaire *Gli acciugai della Valle Maira* is te vinden op YouTube: <https://bit.ly/2D9vBMT> (in het Italiaans).